

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	۷
مقدمه.....	۹
فصل اول: کلیات.....	۱۳
مفاهیم، مبانی و الگوهای دادرسی اساسی (سید محمد مهدی غمامی و مصطفی منصوریان).....	۱۵
فصل دوم: کشورهای منتخب شورایی (نظارت سیاسی).....	۶۵
دادرسی اساسی در فرانسه (سید محمد مهدی غمامی).....	۶۷
دادرسی اساسی در لبنان (سید محمد مهدی غمامی).....	۹۱
فصل سوم: کشورهای منتخب نظام متمرکز (دادگاه قانون اساسی).....	۱۱۱
دادرسی اساسی در آلمان (حسین خلف رضایی).....	۱۱۳
دادرسی اساسی در اتریش (اسماعیل آجرلو).....	۱۳۵
دادرسی اساسی در جمهوری ایتالیا (مصطفی منصوریان).....	۱۵۵
دادرسی اساسی در جمهوری ترکیه (حسین خلف رضایی).....	۱۷۹
دادرسی اساسی در بلژیک (اسماعیل آجرلو).....	۱۹۹
دادرسی اساسی در جمهوری کلمبیا (مصطفی منصوریان).....	۲۱۹
دادرسی اساسی در عراق (مصطفی منصوریان).....	۲۴۳
فصل چهارم: کشورهای منتخب نظام عدم تمرکز.....	۲۶۷
دادرسی اساسی در ایالات متحدهی آمریکا (توکل حبیب زاده).....	۲۶۹
دادرسی اساسی در جمهوری اسلامی افغانستان (حسین خلف رضایی).....	۲۹۷
جدول تطبیقی دادرسی اساسی در کشورهای مختلف به تفکیک قاره ها.....	۳۱۳
فهرست تفصیلی.....	۳۳۵

پیشگفتار

اهمیت و جایگاه شورای نگهبان بر کسی پوشیده نیست و بیان تأکیدات مصرح در قانون اساسی، بیانات امام خمینی و مقام معظم رهبری در خصوص اهمیت و جایگاه این مقام در این مجال اندک نمی‌گنجد.

«پژوهشکده شورای نگهبان» به عنوان بازوی مشورتی حقوقی شورای نگهبان، علاوه بر ارائه نظرات مشورتی به شورای نگهبان در خصوص مغایرت یا عدم مغایرت مصوبات مجلس شورای اسلامی و اساسنامه‌های مصوب دولت با قانون اساسی، اقدام به انجام مطالعات نظری، راهبردی و کاربردی در خصوص موضوعات مختلف حقوق اساسی می‌نماید. این پژوهشکده که از سال ۱۳۷۶ تا اواسط سال ۱۳۹۲ با عنوان «مرکز تحقیقات شورای نگهبان» فعالیت می‌کرد، در سال ۱۳۹۲ با هدف ارائه خدمات پژوهشی بیشتر به شورای نگهبان و جامعه حقوقی کشور، تغییر عنوان و ساختار داد و با عنوان «پژوهشکده شورای نگهبان» فعالیت‌های جدیدی را آغاز نمود. در این مسیر با استفاده از نیروهای جوان و مستعد دانشگاهی و حوزوی، موضوعات مختلف مورد نیاز جامعه علمی که مرتبط با صلاحیت‌های شورای نگهبان است و نیز نیازهای پژوهشی شورای نگهبان، شناسایی شده و به ترتیب اولویت در دستور کار قرار گرفت که ثمرات آن در قالب مقالات علمی - پژوهشی، گزارش‌های پژوهشی، گزارش‌های کارشناسی و کتاب‌های مختلف به جامعه علمی و شورای نگهبان تقدیم می‌شود.

کتاب حاضر نیز یکی از ثمرات مطالعاتی است که در پژوهشکده‌ی شورای نگهبان انجام شده و اکنون در منظر جامعه علمی قرار می‌گیرد. شایسته است که در اینجا از زحمات مؤلفان، ناظر پروژه و تمامی اساتیدی که داوری این اثر را برعهده گرفتند صمیمانه تشکر کرده و از خداوند منان برای آنها توفیق روزافزون طلب نماییم. به یقین اگر همکاری نام‌برندگان و همچنین کوششی که عوامل اجرایی از جمله مسئول انتشارات، ویراستار، صفحه‌آرا و هم‌همی عزیزانی که در آماده‌سازی این کتاب سهیم بودند وجود نداشت، امروز شاهد به ثمر نشستن این تلاش علمی نبودیم. از همه ایشان سپاسگزاریم و امیدواریم قرین صحت و توفیق باشند.

با عنایت به مصون نبودن محصولات بشری از جمله این تلاش علمی از خطا و اشکال، از همه‌ی صاحب‌نظران و اندیشمندان تقاضا می‌کنیم از ارائه نظرات صائب خویش در جهت ارتقای کیفیت این اثر و سایر فعالیت‌های پژوهشکده دریغ نورزند.

و من الله التوفیق و علیه التکلان

پژوهشکده شورای نگهبان

تابستان ۱۳۹۳

مقدمه

«دادرسی اساسی»، به شیوه‌ها، روش‌ها و نهادهایی گفته می‌شود که ارزش قانون اساسی را به‌عنوان قانونی بالادستی برای مردم‌سالار بودن یک نظام حقوقی و اجرای مفاد این میثاق ملی و صیانت از ارزش‌های بنیادین یک نظام سیاسی تضمین می‌کند. با این تعریف اجمالی، می‌توان به دو الگوی شاخص «کنترل قضایی» در قالب دادگاه و «کنترل سیاسی» در قالب شورا اشاره کرد؛ الگوی کنترل سیاسی، زاده‌ی نظام حقوقی فرانسه و الگوی کنترل قضایی، مشتمل بر دو نوع متمرکز و غیرمتمرکز است که مبانی و ریشه‌های هر یک به‌ترتیب در نظام حقوقی ایالات متحده‌ی آمریکا و کشورهای اروپای قاره‌ای قابل جست‌وجوست. به این ترتیب اگرچه هدف اجمالی، صیانت از قانون اساسی است، مبانی، ساختارها و صلاحیت‌های هر مدل به‌طور کلی و هر کشور در نوع خود با دیگران تفاوت‌های چشمگیری دارد؛ البته نقطه‌ی تلاقی همه‌ی این تفاوت‌ها، «اصل حاکمیت قانون اساسی» است.

در ایران توجه به اصل حاکمیت قانون اساسی به دوران مشروطه بازمی‌گردد. قانون اساسی مشروطه اگرچه با متمم خود نهضت قانون اساسی‌گرایی را برای ایران در بند استبداد به ارمغان آورد، واقعیت آن است که قانون اساسی بدون تضمین «حاکمیت قانون اساسی» همواره در معرض نقض و تعرض خواهد بود؛ چنانکه تمام بازنگری‌های قانون اساسی و قوانین متعددی که از زمان تصویب قانون اساسی مشروطه تا الغای آن وضع شد، این نقیصه را برطرف نکرد. با انقلاب اسلامی ایران و عبرت قانونگذار اساسی از دوره‌ی انقلاب مشروطه و اصل دوم متمم قانون اساسی مشروطه، نهادی پیش‌بینی شد تا «نگهبان» قانون اساسی و مبانی ارزشی آن باشد؛ چراکه «قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، مبین نهادهای فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی جامعه‌ی ایران براساس اصول و ضوابط اسلامی است که انعکاس خواست قلبی امت اسلامی می‌باشد.» (مقدمه‌ی قانون اساسی).

«شورای نگهبان» نهادی است با الگوی سیاسی که فعالیتش را از ۲۶ تیر ۱۳۵۹ (۱۷ جولای ۱۹۸۰) به‌منظور تضمین اصل «حاکمیت شرع و قانون اساسی» شروع کرده است. نهادی که به قیمت گزافی در تاریخ قانون اساسی ایران به‌دست آمده و البته مطالعات تطبیقی ارزش آن را بیش از پیش نمودار می‌کند؛ چراکه از یک سو داشتن چنین نهادی مبین داشتن «دولت قانون اساسی» در کشور است، چنانکه در برخی کشورها چنین نهادی وجود ندارد و به این دلیل در آنها شاهد مردم‌سالاری فرمایشی و متزلزل هستیم، و از سوی دیگر عملکرد حجیم و قاطع این نهاد به ما طرحی کارآمد و ظرفیتی هماهنگ با ماهیت نظام و قابل رشد از این نهاد را نشان

می‌دهد. در واقع در خلال این مطالعه تطبیقی، ضمن درک این نکته که کشورهای مردم‌سالار و پایدار بر نظام دادرسی اساسی خود به‌طور ویژه اتکا کرده‌اند، می‌توان ایده‌های شایان توجهی در راستای کارآمدی هرچه بیشتر شورای نگهبان و بهبود کارکردها و صلاحیت‌های این شورا و دسترسی شهروندان به این نهاد برداشت کرد؛ اگرچه تمام این مطالعات به ما می‌آموزد که حقوق عمومی تابع اصل بومی بودن است و تأثیر ایدئولوژی و واقعیت‌های اجتماعی بر امر حکمرانی به‌هیچ‌وجه انکارشدنی نیست.

در تهیه‌ی این مجموعه که کاری جمعی بوده و با تلاش جمعی از پژوهشگران پژوهشکده‌ی شورای نگهبان به تألیف اثری بدیع و به‌روز در حوزه‌ی حقوق اساسی تطبیقی منجر شده است، تمام همت بر این بوده که مطالعه‌ی نظام دادرسی اساسی کشورهای منتخب با دقت در خاستگاه و الگوی مربوط، در قالب مقاله‌ی علمی تنظیم شود و در پایان مقاله، جدولی تطبیقی از آن نظام در مقایسه با شورای نگهبان ایران ارائه گردد. در انتخاب نظام‌های دادرسی اساسی، معیارهای متعددی از جمله الگو بودن، سبقت تاریخی و تنوع قاره‌ای مدنظر بوده است که البته این ویژگی‌ها و اصرار بر به‌روز بودن مطالعه، ما را از ترجمه‌ی کتاب‌های انگلیسی ناظر بر دادرسی اساسی منصرف کرد. به‌علاوه، مطالعه‌ی هر نظام دادرسی اساسی ابتدا براساس طراحی پلان خاص مبتنی بر اقتضائات آن کشور شروع شده و تا نهای شدن نگارش مقاله‌ی مربوط، چندین بار ملاحظات ارزیابان متعدد بر آن اعمال شده است. به این ترتیب می‌توان گفت هر مقاله در سطح یک مقاله‌ی علمی - پژوهشی تطبیقی مستند به منابع به‌روز حقوقی است.

این کتاب شامل چهار فصل است: فصل اول برای درک بیشتر نظام دادرسی اساسی، به تحلیل تفصیلی نظام دادرسی اساسی و تبیین خاستگاه و مبانی مربوط به هر الگوی دادرسی اساسی می‌پردازد؛ در فصل دوم برخی از مهم‌ترین کشورهای تابع الگوی شورایی (کنترل سیاسی) شامل فرانسه و لبنان که شورای نگهبان در ایران هم در شمول این الگو قرار می‌گیرد، بررسی شده است؛ در فصل سوم به کشورهای دارای الگوی دادرسی قضایی متمرکز شامل ترکیه، آلمان، ایتالیا، اتریش، بلژیک و کلمبیا - این کشور با داشتن دادگاه قانون اساسی از نظام دادرسی مختلط بهره می‌برد - پرداخته شده است. شایان ذکر است که این کشورها از نظام دادگاهی بهره می‌برند که در ترجمه‌ی متون مربوط، برخی از عبارت «دیوان قانون اساسی» و بعضی از عبارت «دادگاه قانون اساسی» بهره برده‌اند. در این مجموعه به نظر ما تفاوت چندانی بین این دو عبارت وجود ندارد، اگرچه از نظر کارکردی، ترجمه‌ی «دادگاه قانون اساسی» ترجیح داده شده است؛ در فصل چهارم نیز کشورهای منتخب دارای الگوی دادرسی غیرمتمرکز شامل ایالات متحده‌ی آمریکا، افغانستان و عراق بررسی و تحلیل شده‌اند.

در فصل انتهایی نیز جدولی براساس تحقیق نویسندگان این کتاب، مبتنی بر آخرین تحولات نظام دادرسی کشورها طراحی شده که به صورت تطبیقی تعدادی از کشورها را ذیل قاره‌های پنج‌گانه دسته‌بندی کرده و مدل مورد اتباع، ساختار، قوانین موجوده و تعیین‌کننده‌ی صلاحیت و پایگاه اینترنتی آن نهاد دادرسی اساسی - در صورت وجود - را به تفکیک نشان داده است.

این اثر حاصل همکاری جمعی از پژوهشگران پژوهشکده‌ی شورای نگهبان است که در پیگیری و جمع‌بندی آن آقایان دکتر خلف‌رضایی و منصوریان زحمت شایان توجهی را متقبل شدند و در اینجا از آنها تشکر می‌کنیم.

در پایان از دقت نظر و همکاری جناب آقای علم‌الهدی، قائم‌مقام محترم پژوهشکده‌ی شورای نگهبان و دیگر همکاران معاونت پژوهشی کمال قدردانی را در خصوص بررسی شکلی و محتوایی این اثر به‌جا می‌آوریم.

سید محمد مهدی غماهی